

Edebiyat Cumhuriyeti'nin Dilini Döndürmek: Başrahıp Henri Grégoire'ın Devrimci Çeviri Siyaseti

Twisting the Tongue of the Republic of Letters: Abbé Henri Grégoire's Revolutionary Politics of Translation

Burcu Gürsel

Doktor Öğretim Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü
ORCID: 0000-0002-3052-5938, E-Mail: burcugursel@gmail.com

Öz

Fransız Devrimi'nin önemli aktörlerinden olan başrahıp Henri Grégoire, köleliğin kaldırılması, azınlık hakları, kültür varlıklarının korunması, Edebiyat Cumhuriyeti'nin tasavvuru gibi birçok alanda öncülük yapmıştır. Bu yazı, Grégoire'ın dil siyasetine yaptığı tartışmalı ve hayyeci katkıların bütün katmanlarındaki temel ölçütün çevrilebilirlik olduğunu gösterir. Devrimin gösterge krizinde beliren dil devrimi fikri doğrultusunda Grégoire, diller arasında siyasi bir hiyerarşı kurarak çevrilebilirliğin yönünü tayin eder. Gösterge katmanında, müphemlik yaratan eşanlamlı sözcükleri inceler, yeni sözcüklerin üretimini siyasileştirir, diller arası sözcük transferini öngörür. Çelişkili bir ölçüt olarak çevrilebilirlik, Eski Rejim'le bağdaştırılan Latince ve yerel dilleri "döndürme" saikini de beraberinde getirir. Dini törenlerde kullanılan ölü Latincenin Fransızcaya çevrilmesi gerekirken, Eski Rejim'in kültür varlıklarındaki Latince, ibretlik kalıntılar halinde korunmalıdır. Başrahıbe göre, cumhuriyetin inşasında kanunlar yerel dillere çevriliyor olsa da bu "ana diller" arşivlenerek sonları getirilmelidir. Yerel diller, Latince ve Eski Rejim'in Fransızcası, anne-baba-çocuk üçgeninde yozlaşmış bir aile tablosu çizer. Yazışmalarla yürüttüğü anketlerde Grégoire, Bonaparte'ın işgal ettiği Mısır üzerine benzeri söylemlerde bulunarak, kadim ve "bilgin" bir toplumun işgal, asimilasyon ve çevirisini destekleyebildiğini gözler önüne serer. En üst katman olan Edebiyat Cumhuriyeti ise bilginler arasında mektuplaşma ve çeviriyi sağlarken, aynı zamanda Fransızcanın hegemonik çeviri dili olmasını amaçlar.

Abstract

An important actor of the French Revolution, Abbé Henri Grégoire is a pioneer in abolitionism, minority rights, and preservationism. This article shows that translatability is the basic tenet of his controversial and paternalizing contributions to the politics of language at all levels. By creating a political hierarchy between languages in the midst of the revolution's semiotic crisis, Grégoire determines the direction of translatability. At the level of the sign, he investigates suspect synonyms, politicizes neologisms, and predicts interlingual lexical transfer. As a paradoxical tenet, translatability implies the intent to convert Latin and the regional languages, both of which are associated with the Old Regime. As a dead language used in religious services, Latin must be translated into French, but in inscriptions on the monuments of the Old Regime, it should be preserved as cautionary relics. According to Abbé Grégoire, although the laws are being translated into regional languages in the burgeoning republic, these "mother tongues" should be relegated to the archives and to extinction. Together, the regional languages, Latin, and the French of the Old Regime form a corrupt family of mother, father and child. By making similar discourses about Egypt in surveys by correspondence, Grégoire demonstrates that he can support the invasion, assimilation, and translation of an ancient and "savant" society. At the highest level, the Republic of Letters aims for correspondences and translation activities between savants, while seeking to establish French as the hegemonic target language of translation.

Anahtar Kelimeler

Fransız Devrimi,
Henri Grégoire, dil
siyaseti, çeviri,
Edebiyat
Cumhuriyeti

Keywords

French Revolution,
Abbé Henri
Grégoire, politics of
language,
translation, Republic
of Letters

Makale Tarihi

Geliş / Received
06.08.2023

Kabul / Accepted
30.09.2023

Makale Türü

Araştırma Makalesi
Research Article

Giriş

Yazışmaları haricindeki eserleri yirmiden fazla ciltte derlenmiş olan devrimci ve cumhuriyetçi başrahip Henri Grégoire'ın (1750-1831) hak savunuculuğu yapmadığı alan yok gibidir: gerek azınlıkların gerek çoğunluğun dini ifade özgürlüğünün korunması, köleliğin kaldırılması, sanatçı ve düşünörlere ödenek bağlanması, hatta devrimcilerin tahrip ettiği kültür varlıklarının korunması. Bastille ele geçirilirken meclis başkanlığına devam eden, Terör Dönemi'nde bizzat tehdit edildiğinde dahi mecliste ruhban kılığını giymekte direten ve devrime Sadakat Yemini eden ilk rahip olan Grégoire, ölüm döşeğinde Son Kutsanma'dan mahrum bırakılmak pahasına yemininden dönmez.¹ Birinci Cumhuriyet'in her safhasında ve hatta İmparatorluk döneminde muhtelif meclislerde vekil olarak görev yapan başrahabin dil ve iletişim meselesine odaklanması belki de kaçınılmazdır.² Ona göre cumhuriyetin birlik beraberliği için Jakobenlikle çoğunluğun Katolik mirasını bağdaştırmak, birini diğerinin dili ile ifade edebilmek gerekir. Böylelikle belki de monarşi karşıtı ve cumhuriyetçi bir Katolik kilisesi ve dinsiz olmadan da devrimci olabilen bir cumhuriyet vuku bulabilecektir. *Essai sur la Régénération Physique, Morale et Politique des Juifs* ve *De la Littérature des Nègres* gibi eserleriyle Fransız Devrimi'nin karmaşık mirası, köleliğin kaldırılması hareketi ve azınlık hakları literatürüne tartışma yaratan himayeci katkılarda bulunan başrahip, Birinci Cumhuriyet sonlandıktan sonra dikkatini Haiti Devrimi'ne ve Hristiyanlık üzerine yaptığı araştırmalara yöneltir.

1794 yılında "vandal" sözcüğünden türettiği, kamu malına veya özel mülke kasıtlı olarak zarar vermek anlamına gelen *vandalisme* (vandallık) kavramının Alman bilginler arasında rahatsızlık uyandırması üzerine Grégoire, *Hatırat*'ında "Şey'i öldürmek için sözcüğü yarattım" diyerek kendisini savunur. Böylelikle şiddetin gösterenle gösterilen arasındaki ilişkiye içrek olduğunu, sözcüklerin anlamı sabitleyerek somut dünyayı şekillendirebildiğini ima etmiş olur. Başrahip aynı zamanda devrimci bir ideal olarak kendiliğinden iletilebilen ve tercüme aracılığına gerek duymaksızın diğer diller tarafından ödünç alınan bir sözcüğü tasavvur eder: "Üstelik yarattığım bu deyim Avrupa'nın bütün kültür dilleri tarafından derhal özümsemi. Yanlış yapmış olsaydım bile artık bunu telafi etmek elimden gelmez."³ Daha sonraları Antoine Destutt de

¹ David A. Bell, *The Cult of the Nation in France: Inventing Nationalism, 1680-1800* (Cambridge: Harvard University Press, 2001), 185; Joseph Byrnes, *Priests of the French Revolution: Saints and Renegades in a New Political Era* (University Park, PA: Pennsylvania State University Press, 2014), 42; Frank Paul Bowman, "Introduction," in *L'Abbé Grégoire: Évêque des Lumières*, ed. Frank Paul Bowman (Paris: France-Empire, 1988), 15.

² Terör Dönemi'nde denetleyicilik yapan rahibin vekil olarak görev yaptığı meclisler arasında *Assemblée constituante*, *Convention nationale*, *Conseil de Cinę Cents* ve *Consulat* sayılabilir.

³ Henri Grégoire, *Mémoires de Grégoire, Ancien Évêque de Blois*. 2 vols (Paris: Baudouin, 1837), 1:346, 348. Fransızca ve İngilizce alıntıların çevirisi bana aittir. Grégoire'ın vandallık karşıtlığı Fransa'da tarihi mirasın korunması politikasının önünü açmıştır. Bu konuda bkz. Anthony Vidler, "The Paradoxes of Vandalism: Henri Grégoire and the Thermidorian Discourse on Historical Monuments," in *The Abbé Grégoire and His World*, ed. Jeremy D. Popkin and Richard H. Popkin (Dordrecht; Boston: Kluwer Academic Publishers,

Tracy'nin meşhur eseri *Éléments d'Idéologie*'den mülhem *Idéologie* adıyla anılan dil felsefecileri grubuyla ilişkilendirilen Grégoire, dili toplumsal ve ahlaki dönüşümü yansıtan, ideal yurttaşı şekillendirecek bir araç olarak görür.⁴ Latince yazıtlar ve dini literatür, Fransa'daki çeşitli yerel diller, evrenselleşmesi gereken toplumsal sözleşme, diplomasi dili ve *la République des Lettres* (Edebiyat/Mektup/Harf Cumhuriyeti) gibi iç içe geçen dil meselelerini Fransızca'yı ideal erek dil kılarak çözmeye çalışır. Başvurduğu temel ölçüt çevrilebilirlik olduğu halde bunu her durumda farklı bir şekilde tanımlamaktan ve çifte standartlara başvurmaktan çekinmez. Fransız Devrimi'nin iki yüzüncü yıldönümünde mezarı Panthéon'a taşındığında tekrar yoğun akademik tartışmalara konu olan Grégoire için çevrilebilirlik, her toplumsal meselede tayin edici rol oynayan çelişkili bir ölçüttür.⁵

Başrahibin dil ve çeviri hakkındaki görüşlerinin gündeme geldiği sorgulama alanları birkaç kola ayrılır. Bu yazının birinci bölümünde ele aldığım Fransız Devrimi'ndeki semiyotik gösterge krizini irdeleyen çalışmalara göre devrimciler, Eski Rejim'in terminolojisini bertaraf etmek, yeni rejimin kavramsal gereksinimlerini karşılamak ve göstergeleri sabitleyerek ihtilafları önlemek arzusundadırlar. İkinci bölümünün tartıştığı Latince yazıtlar ve mezmur hakkındaki literatür, Grégoire'nin kültür varlıklarının korunması konusundaki öncülüğü ile ayinlerin Fransızca'ya çevrilmesi tartışmalarını ayrı ayrı ele alır. Üçüncü bölümde irdelenen dil siyaseti tarihçilerine göre Grégoire, feodal bulduğu yerel dilleri arşiv olarak korurken, çağdaş dil olarak ortadan kaldırmak arzusundadır. Başrahibin yerel diller konusundaki çelişkili yaklaşımları, azınlıklara ve sömürgelere yönelik himayeci ve asimilasyoncu tutumuyla benzerlikler taşır. Dördüncü bölüm ise Grégoire'nin en büyük ideali olan, dünya bilginlerinin iletişim ve çevirileri aracılığıyla tesis edeceği Edebiyat/Mektup Cumhuriyeti fikrini tartışır. Grégoire ve çağdaşlarını irdeleyen tarihçi ve eleştirmenler, başrahibin dil anlayışını kendi argümanlarıyla örtüştüğü ölçüde ele alırken çevrilebilirlik mefhumunu bütün bu katmanlara çelişkili bir ölçüt olarak uyguladığına değinmezler. Grégoire, dillerin devrimci potansiyelini ve çevrilebilirliğin şartlarını, diller arasında kurduğu siyasi hiyerarşiye göre belirler. Ancak güncel siyasi ve kültürel hayatın devinimine dahil olamayacağını düşündüğü çeviri hareketlerini gereksiz bulur. Grégoire'nin evanjelist

---

2000), 129-156 ve Josiane Boulad-Ayoub, *L'Abbé Grégoire et la Naissance de la Patrimoine Nationale, suivi des Trois Rapports sur le Vandalisme* (Quebec: Laval University Press, 2012).

⁴ Grubun başlıca mensupları arasında De Tracy'nin yanı sıra Pierre Cabanis, Constantin-François de Chasseboeuf 'de Volney,' Dominique Joseph Garat, Pierre Daunou sayılabilir. Bu dönemde misafir ettikleri *salon*'larla (cemiyet) ünlünen kadınlardan Madame d'Helvétius'ün sosyal çevresinde birleşen ve *Décade philosophique* dergisini başarıyla çıkaran bu düşünürler ikinci nesil *Encyclopédiste* olarak görülür (Claude Nicolet, "L'Institut des 'Idéologues,'" *Mélange de l'École Française de Rome* 108, no. 2 (1996): 673). Devraldıkları felsefi miras Étienne Bonnot de Condillac, Claude-Adrien Helvétius, Baron d'Holbach, rahip Gabriel Bonnot de Mably gibi devrim öncesi düşünürleri de kapsamaktadır. Köleliğin kaldırılması hareketi ve kadın haklarının yılmaz savunucusu Marquis de Condorcet ve devrim teorisyeni Rabaut Saint-Étienne de bu ekolle sıkı ilişki içerisinde.

⁵ Özellikle Fransızca literatürün önemli bir kısmının saiki, başrahibin insan hakları, aydınların uluslararası dayanışması ve kültür varlıklarının korunması gibi konulara yaptığı kalıcı katkıları görünür kılmaktır.

sömürgecilikten devrimciliğe taşıdığı toplumsal dönüşüm ideali, her tezahüründe diller arası çeviriden, yani “döndürmek”ten geçer.

Devrimin Kaygan Göstergesini Döndürmek

Fransız Devrimi’nin dil ve gösterge krizi üzerine yapılan çalışmalara göre göstergeleri sabitleme saplantısının altında siyasi ihtilafları bertaraf etmek arzusu yatar. Dil üzerinden dünya ile kurulan ilişkiye ayna tutan semiyotik gösterge tarihinde Devrim dönemi kendine özgü bir yer işgal eder: Devrimcilere göre eski rejimin feodal, monarşist ve dini terminolojisi devrim karşıtlığını körüklediği için dilde devrim yaparak yeni rejimin kavramsal gereksinimlerini karşılamak, göstergeleri ve nüanslarını sabitleyerek siyasi yanlıgı ve ihtilafları önlemek, böylelikle yurttaşların kanuna itaatini sağlamak gerekir. Buna karşın eşanlamlı sözcükler artık dil zenginliği olarak değil iletişimde muğlaklık sebebi olarak görülerek, en gelişmiş addedilen dillerden bile bu tür zararlı öğelerin ayıklanması gerektiği düşünülür. Grégoire ise eşanlamlılık ve nüans arasındaki farkı çevrilebilirlik üzerinden, bilmediği bir dil olan Arapça ile Fransızca’yı karşılaştırarak ve aralarında hiyerarşı kurarak açıklamaya, devrimci terminoloji üretimi ve diller arası sözcük aktarımını bu çerçevede değerlendirmeye çalışır.

Kelimeler ve Şeyler adlı eserinde Michel Foucault, gösterge tarihinin on dokuzuncu yüzyılın başında *Idéologie* düşüncesiyle girdiği dönemece işaret eder. Rönesans’a kadar dil ve şeylerin iç içeliğini, “yakınlık, akrabalık, analogi ve tâbiyet” gibi ilişkiler belirler.⁶ Bu döneme kadar dünya, benzerlik ilişkisi üzerinden tanımlanan bir göstergeler ağı olarak sonsuz okuma ve yoruma tâbidir. Bu anlayış, Klasik dönemden itibaren yerini duyular ve ideleri temsil katmanlarına ayırarak analiz eden bir gösterge anlayışına bırakır. Antik dönemden beri gösterge üçlü doğasını korumuşken Klasik dönemde *Logique de Port-Royal* bunu gösteren ve gösterilenin ikiliğine indirgeyerek, daha önce aranan “benzerlik” bağını aradan çıkarır.⁷ *Idéologie* on dokuzuncu yüzyılın gösterge döneminde yer alır. Artık söz konusu “temsili göstergelerin genel organizasyonu”dur. Dilin dünya ile “akrabalığı” son bulmuş, daha önce yazılı göstergeye tanınan öncelik artık söyleme verilmiştir. Yazının menzil kaybı ancak modern çağda edebiyatın imleme/gösterme işlevini devralmasıyla telafi olur.⁸ *Idéologie* döneminde, göstergenin halihazırda algının bir öğesiyken ondan ayrışarak onu temsil ettiği ve ancak analizle çıkarsanacağı düşünülür.⁹ On sekizinci yüzyılda düşünürler göstergeyi duyu, algı ya da idelerin temsili olarak görürken, *Idéologie* düşüncesinde gösterge ve ide arasında varsayılan dolaysız bağ ortadan kalkar.¹⁰ Kaldı ki, algının kendisinin

⁶ Michel Foucault, *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences* [*Les Mots et les Choses*], No transl. (New York: Routledge, 1970/2002), 42.

⁷ Foucault, *The Order of Things*, 47.

⁸ Foucault, *The Order of Things*, 49.

⁹ Foucault, *The Order of Things*, 67.

¹⁰ Foucault, *The Order of Things*, 72.

göstergeyle bütünleşik ortaya çıkışı “imlemeyi” başlı başına bir sorun olarak ayrıştırabilmeyi imkansız kılar. Bu dönemde, Klasik dönem felsefesinin her şeyden önce gösterge felsefesi olduğu bile artık unutulur.¹¹ Nitekim, dil ve göstergenin nedensizliği (gelişigüzelliği) tasavvuru Klasik dönemde ortaya çıkmış olsa da çağdaş dilbilim onu adeta tekrar keşfedecektir.

Idéologie'nin doğuşunun hemen öncesindeki Fransız Devrimi sürecinde göstergelere atfedilen dünyayı değiştirebilme ve temsiliyet gücü, bu gücü kontrol edebilmeye dair bir krize yol açar. Siyasi aktörlerin semiyotik göstergeleri sabitleme ihtiyacı, sözcüklere atfedilen bu gücü gösterir.¹² Bunun kaynağı skolastik düşüncede, Tanrının mealini tartışılmaz nihai yorumunda sabitlemek arzusunda yatar. Sophia Rosenfeld'in Fransız Devrimi döneminde göstergenin dil siyasetinde oynadığı rol üzerine yaptığı kapsamlı çalışmasına göre, *Académie française*'in üzerinde durduğu, Jansenizm karşıtı 1713 Papalık Sözleşmesi'nin değindiği, Rabaut de Saint-Étienne, Jean le Rond D'Alembert, François Fénelon, Nicolas Boileau (Despréaux) gibi yazar ve düşünürlerin de sürekli dem vurduğu tasavvur, tek sesli, anında iletilebilen ve birebir temsil işlevi olan bir gösterge sistemidir. Devrimcilerin gösterge anlayışı temsiliyete dair bir paradoksu da ifade eder: “Doğrudan” temsil aslında mümkün olmadığından “temsil”i hepten elimine etme arzusu, temsilin kaçınılmazlığı ile aynı anda ifade bulur.¹³

Devrimcilere göre aristokrasi, yüksek sınıflar, siyasi elitler ve kadınlar tarafından dilin ikircikli veya art niyetli kullanımı karşısında anlam teke indirgenmeli ve şeffaflaştırılmalıdır. Bu tasavvurda Fransızcaya çelişkili roller biçilir. Étienne Bonnot de Condillac'a göre Fransızca felsefe dili olmaya uygun değilken, Denis Diderot onu aklın zirvesi olarak görür. Grégoire ve François-Urbain Domergue da bu dönemde adeta gösterge sabitleyicileri olarak yerlerini almakta gecikmezler.¹⁴ Oysa Julie Hayes, devrim öncesi on sekizinci yüzyıl düşünür ve çevirmenlerinin sözcüklere karşı bu tür şüpheli yaklaşımlar sergilemektense eşanlamlıların çeviriye kattığı zorluk ve zenginliğin üzerinde durduklarını gösterir.¹⁵ Devrim döneminde ise çevirmenler sadece global entelektüeller olarak değil göstergelerin manipülatörleri olarak da görülür.¹⁶ Cumhuriyet artık kendi diliyle bir mücadele içerisine girmiştir.¹⁷ Thermidor döneminde yaşanan hezimet, sözcükler ve şeyler arasındaki çatlakta anlamın yitip gitmesiyle açıklanır.¹⁸ Okur-yazarlık sorunu bu dil anlayışı içinde aciliyet kazanırken, okur-yazar olmayanlara oy verme hakkının tanınip

¹¹ Foucault, *The Order of Things*, 73.

¹² Sophia Rosenfeld, *A Revolution in Language: The Problem of Signs in Late Eighteenth Century France* (Stanford: Stanford University Press, 2001), 19.

¹³ Devrimde temsil katmanları ve sahne temsili boyutu için bkz. Marie-Hélène Huet, *Mourning Glory: The Will of French Revolution* (Philadelphia: The University of Pennsylvania Press, 1997).

¹⁴ Rosenfeld, *A Revolution in Language*, 151.

¹⁵ Julie Candler Hayes, *Translation, Subjectivity, and Culture in France and England, 1600-1800* (Stanford: Stanford University Press, 2009), 180-183.

¹⁶ Rosenfeld, *A Revolution in Language*, 168.

¹⁷ Rosenfeld, *A Revolution in Language*, 178.

¹⁸ Rosenfeld, *A Revolution in Language*, 181. Maximilien Robespierre iktidardan indirildiğinde sona eren Terör Dönemi'nin akabinde (devrimci cumhuriyet takvimine göre) Thermidor ayıyla adı anılan bu süreç, Directoire yönetiminin başa gelmesiyle son bulur.

tanınmayacağı, Fransızcayla uyumlu olmadığı dikkat çeken işaret dilinin daha doğal olup olmadığı tartışılır.¹⁹ Antoine Destutt de Tracy'nin *Éléments d'Idéologie* adlı eseri yayımlandığında, artık bu idealist ve safçı yaklaşımların çoğu arkada bırakılır.²⁰

Fransız Devrimi sürecinde, siyasi dilin niteliği, reel dillerin sınırları ve dil devrimi gibi meseleler, devrim ve cumhuriyetin ardışık aşamalarında farklı şekillerde tezahür eder. Devrimin her aşamasındaki dil siyaseti ve dilde dönüşümler üzerine kapsamlı çalışmaları olan Jacques Guilhaumou'ya göre, devrimin başlarında Saint-Étienne siyasi dilin fakirliğini sorunsallaştırırken, devrimci eserler “gözlemci filozof” ile “yasa koyucu” imgelerini bağdaştırmaya çalışır. Yeni terim üretimi ve nominalizasyonlar 1770ler ve 80ler boyunca aydınların icra etmesi gereken bir tür “toplumsal sanat”ın gereğidir.²¹ Bu dönemde Condillac'ın mirası sayılabilecek gösterge-ide birliğinin idealizasyonu, devrimin en önemli kuramcılarında olup daha sonra Bonaparte'ın 18. Brumaire darbesine destek veren başrahip Emmanuel Joseph Sieyès'in katkılarıyla “siyasi metafizik” boyutuna evrilir. Ancak devrimci düşünürler bu siyasi metafiziği deneysel verilerle bağdaştırmak iddiasındadırlar. Bu arayışın sonuçlarından biri de farklı toplumlara özcü hükümler yerine gözlem ve deneysellikte yaklaşıma çalışmaktır. Yeni toplumsal düzeni tabiat düzeniyle bütünleştirecek olan dil, eylem dili olacaktır. Devrim ve Birinci Cumhuriyet arasındaki üç yıllık dönemde yasa koyucu figürünün toplumsal ilişkilerle yaşamsal ihtiyaçları sentezleyen ampirik bir vizyon ortaya koyması öngörülürken, halkın dolaysız desteğini arkasına aldığı varsayılan bu yasa koyucu hem tabiat hem insan kanununu dillendirebilme yetisini temsil eder.²² Domergue ve Antoine Baecque, bu idealler doğrultusunda dilde devrim yapma arzusundadırlar. 1793 ayaklanması yaşamsal ihtiyaçları siyasetin merkezine taşıırken, sonraki dönemde aranan milli birlik doğrultusunda okur-yazarlık ve eğitime öncelik verilir.²³ Terör döneminde ilköğretim seferberliği ve milli bayramlara ancak yetişebilen Kamu Eğitimi Komitesi'nin yanı sıra Thermidor döneminde açılan *Institut National*'e bağlı Akademiler, eski rejimin kurumlarının devamını getirircesine, akademisyen ve bilginlerinin yeni yuvası olur.²⁴ Böyle bir dönemde “ideologların” birleştiği ortak payda, insan zihni ve toplumların ancak müspet bilimlerle felsefenin bütünleşmesi sayesinde irdelenebileceği fikridir.

Devrim ve Birinci Cumhuriyet döneminde Başrahip Henri Grégoire'ın, çağdaşlarının gösterge kaygısını paylaştığı, *Idéologie* ile geride bırakılacak olan temsil fikrine bağlı kaldığı ve devrimin ihtiyaç duyduğu yeni terminolojinin üretim şeklinde söz sahibi olmak istediği, kısaca *la République des Lettres*'i her şeyden önce bir Gösterge Cumhuriyeti olarak gördüğü söylenebilir. Çağdaşları gibi o da sözcüklerin kötüye kullanımını engellemek için anlamlarının sabitlenmesi,

¹⁹ Rosenfeld, *A Revolution in Language*, 185.

²⁰ Rosenfeld, *A Revolution in Language*, 220.

²¹ Jacques Guilhaumou, “La Langue Politique et la Révolution Française,” *Langage et Société* (March 2005): 68.

²² Guilhaumou, “La Langue Politique et la Révolution Française,” 73-76.

²³ Guilhaumou, “La Langue Politique et la Révolution Française,” 83.

²⁴ Nicolet, “L'Institut des 'Idéologues,’” 659.

eşanlamlı sözcüklerin yerlerini nüanslı kavramlara bırakması gerektiğini düşünür.²⁵ Diller arası karşılaştırmalar yapmadan değer yargılarının oluşturulamayacağına inanan Grégoire, eşanlamlılık ve nüans arasındaki farkı çeviri üzerinden anlatmaya çalışır.²⁶ Fakat bu arayışında bilmediği bir dil olan Arapça ile Fransızca arasında bir hiyerarşi kurar:

Bir dilin zenginliği eşanlamlı sözcüklerden geçmez. Eğer bunlar bizim dilimizde olsaydı hiç kuşkusuz “monarşi ve suç,” “cumhuriyet ve erdem” olurdu. Arapçada yılan ya da at anlamına gelen üç yüz kelime olsa ne olur? Gerçek bereket bütün düşünceleri, duyguları ve nüansları ifade edebilmektir. Şüphesiz, ifadelerin sayısı asla duygu ve düşüncelerinkine erişemeyecektir, ki bu da bütün dillerin mahkûm olduğu kaçınılmaz akıbetir.²⁷

Hangi sözcüklerin nüans, hangilerinin eşanlamlı olduğu o dile vakıf olmayan biri tarafından bilinmeyeceğine göre, bir dilde at türleri veya özellikleri hakkında üç yüz kelime varsa bunların eşanlamlı mı nüans mı olduğuna Fransızcadaki karşılıklarına bakarak karar verecek olan başrahip, Fransızca'yı çeviri ölçütü olarak alacak demektir. Verdiği örneklerdeki at ya da yılan gibi hayvan türleri ve somut cins isimler, Grégoire'ın dilde öncelik verdiği entelektüel soyutluğa erişemeyecektir. Çevrilebilirliğin sınırlarını her iki dil belirlerken, Grégoire bu sınırları sadece Arapçada görür.

Aynı hiyerarşi, dil devriminde kimin kalıcı yeni terimler üretebileceği ve hangi diller arasında terim alışverişinin makbul olduğunu da belirler. Dil devrimi öncelikle tek bir milli dilin benimsetilmesini hedefler. Grégoire'a göre Latince, ölü bir dil olmasına rağmen koruduğu kutsallık kisvesinden çıkartılarak geçmişte sabitlenecek, Fransa halkları feodal, ilkel, batıl, duygusal ve siyasi bilinçten yoksun bulunan yerel dilleri kullanmayı bırakarak toplumsal sözleşmenin dili haline gelen Fransızca'yı benimseyeceklerdir.²⁸ Ancak başrahibe göre, Fransızcanın kendisi de, anında iletilip özümsenebilen tanımlamalar ve yeni terimlerle devrim geçirirlerdir.²⁹ Dillerin, insanlar ve toplumlar gibi mükemmelleştirilebileceklerini, fakat dile ancak

²⁵ Henri Grégoire, “Rapport sur la nécessité et les moyens d’anéantir les patois et d’universaliser l’usage de la langue française,” in *Une Politique de la Langue: la Révolution française et les Patois: l’Enquête de Grégoire*, ed. Michel de Certeau, Dominique Julia, and Jacques Revel (Paris: Gallimard, 1975/2002), 348. Bu rapor için, Bertrand Barère’in aynı konudaki raporunu ve başrahibin bu raporunun yanı sıra yüz sayfalık dil anketini de içeren bu kitaptan alıntı yapıyorum. Tıpkı basımı için ayrıca bkz. Henri Grégoire, *Œuvres de l’Abbé Grégoire*, preface by Albert Soboul, 14 vols (Nendeln, Liechtenstein: KTO Press, 1977), 2:227-256. (Bu toplu eserlerde yayımlanan yazıların çokluğu ve başlık uzunluğu sebebiyle bundan böyle *OAG* kısaltması ve cilt: sayfa numarası ile alıntı yapılacaktır. Eserlerin tam listesi kaynakçada listelenmiştir.)

²⁶ Başrahip bir dilin değerinin diğer dillerin ona verdiği öncelik ve ödünç aldığı sözcükler sayesinde bir nevi diller arası dayanışma yoluyla ortaya çıktığını düşünür (Grégoire, “Rapport sur la nécessité,” 339). Aslında bu dönemde Fransızcanın gramerinin kendisini de Latinceye referanslı çiftilli bir gramer olarak düşünmek gerekir: Renée Balibar and Dominique Laporte, *Le Français National: Politique et Pratiques de la Langue Nationale sous la Révolution Française* ([Paris:] Hachette Littérature, 1974), 39.

²⁷ Grégoire, “Rapport sur la nécessité,” 349.

²⁸ Grégoire, “Rapport sur la nécessité,” 343.

²⁹ Grégoire, “Rapport sur la nécessité,” 342-343.

diğer diller incelenerek bilinçli müdahaleler yapılabileceğini düşünür.³⁰ Bu tür bir dil devriminin başarıya ulaşması, sürecin demokratikliğinin ispatı sayılabilir, zira dil kanunları, doğası itibarıyla demokratiktir. Bir tiranın ürettiği yeni bir terim kitleler tarafından benimsenmez.³¹ Grégoire Fransızca'yı ideal bir dil olarak tanımlamaktansa, dengi olmak şartıyla diğer dillerden, örneğin İngilizceden terimler almasının makul olduğunu savunur.

Devrimin gösterge krizinde başrahip Grégoire, dile müdahale fikrini diller arası çeviri kavramı içerisinde geçirerek anlamlandırmaya çalışır. Diller arasında kurduğu siyasi hiyerarşi, aslında bilmediği dillerin kelime dağarcığındaki eşanlımlılar ve nüanslar tasavvuruna dayanarak hangi yönde çevirinin mümkün olduğunu sorgular. Aslında bu çevrilebilirlik anlayışı, çeviriye denk gördüğü diller arasında çeviriye bile gerek kalmadan sözcük transferine mahal verir. Bir dilin kendi içerisinde benimsenen sözcüklerin üretimi de karşılaştırmalı siyasi düzlem üzerinde gerçekleşecektir. Çevrilebilirlik, uyumlu siyasi sistemler arasında siyasi göstergeleri zenginleştirip sabitleyebilmenin ölçütü ve zemini olarak belirir.

Ölü ve Kutsal Latinceyi Canlı ve Seküler Fransızca'ya Döndürmek

Devrim ve cumhuriyetin dönüştürmeye çalıştığı yurttaş, dili cisimleşmiş haliyle, farklı ortamlar üzerinden deneyimler: yer adları, yazıtlar, dini törenler, ilahiler. Başrahibe göre yeni topografik adlar ve yazıtlar “ruhu ve yüreği saran faydacı bir niteliğe” sahip olmalı, tüm mezheplerin ahlaki boyutu, mekanların hissiyatı ve adların ses uyumuyla örtüşerek yurttaş vatanseverlik ve erdeme davet etmelidir.³² Örneğin, Adalet Meydanı'na çıkan sokaklar, Katılık Sokağı, Tarafsızlık Sokağı, Hukuk Sokağı gibi adlar almalıdır.³³ Ancak Latince söz konusu olduğunda Grégoire, bir yandan milli kültür varlıklarının korunması ilkesince Eski Rejim'in yazıtlarının tahrip edilmesini önlemek isterken, öte yandan kitlelerin dini metinlere erişimi ilkesince ayınlerin Fransızca'ya çevrilmesini talep eder. Bu çelişen değerlerin çevrilebilirlik eksenindeki birlikteliği başrahabin Lorraine'de aldığı Jansenist eğitimin sentezleyici ilkelerini de yansıtır.³⁴ Hristiyanlığın mezhep çatışmalarının merkezinde yer alan kutsal kitapların yerel dillere çevrilmesi meselesi, buyurma/yasaklama

³⁰ Grégoire, “Rapport sur la nécessité,” 348.

³¹ Grégoire, “Rapport sur la nécessité,” 350-351.

³² Grégoire, *OAG*, 2:166.

³³ Grégoire, *OAG*, 2:169.

³⁴ Fransız Devrimi'nin dini kökenleri üzerine yaptığı çalışmalar kapsamında Dale Van Kley, Grégoire'ın devraldığı mirası inceler: “The Abbé Grégoire and the Quest for a Catholic Republic,” in *The Abbé Grégoire and His World*, ed. Jeremy D. Popkin and Richard H. Popkin (Dordrecht; Boston: Kluwer Academic Publishers, 2000), 71-108.

ikilemini bir paradoks olarak üretir: Kutsal metin dünya dillerine çevrilme “talebiyle” tezahür ederken aynı zamanda metnin ve dilin kutsal statüsü çevrilebilirliği men eder.³⁵

Rita Hermon-Belot ve Jean Dubray, Grégoire’ın din ve siyaset felsefesi üzerine verdikleri eserlerde dilin tayin edici rolünü kısa birer altbaşlıkla irdelerler.³⁶ Hermon-Belot, Jansenizmin çevrilebilirliğe dair çelişkiyi bağrında taşıdığını ifade eder: Bireyin aracıya başvurmaksızın ibadet edebilmesi için kutsal kitapların çevirisi zaruri olduğu halde, çeviride aranan kavramsal doğruluk ve açıklığa her yerel dilde ulaşılamaz.³⁷ Grégoire’ın mektuplarını muhtelif ana başlıklar altında kitaplaştırarak gün ışığına çıkarmaya devam etmekte olan felsefeci ve rahip Dubray, Grégoire’ın Fransızcaya duyduğu sevgiyi insanlık sevgisi ve evanjelist devrimciliğinin yapı taşı addederek olumlar.³⁸ Grégoire’ın yazıt ve mezmurların çevrilmesi konusundaki görüşleri incelendiğinde çelişkili görünen duruşu, çevrilebilirliğin çok boyutluluğuyla da alakalıdır: eski ve yeni dilin hangi yönde çevrilebileceği, kutsal ve sekülerin birbirine çevrilebilirliği ve çeviriyi taşıyan ortam. Grégoire’a göre eski ve ölü bir dil, çağdaş ve evrilmekte olan bir dile çevrilebilirken bunun tersi mümkün değildir. Ancak kutsal kabul edilen bir dil seküler bir dile çevrildiğinde yaşanacak kayıp duygusuna karşı, Latincenin tanrısal bir dil olmadığını, sadece geçmişteki çeviri hareketlerinin erek dili olduğunu hatırlatarak artık Fransızcanın onun yerini alabileceğini savunur.³⁹ Buna karşın Latince yazıtlar başrahip tarafından hem milli kültür varlıkları hem de ideolojik metin örnekleri olarak görülebildiğinden, ibretlik mezarlar gibi, geçmiş ve geleceğin birbirine akmadığı bir sınır çizircesine korunmalıdır. Öte yandan kilisesinde heykellere tahammül edemeyen başrahabin, dinin görsel temsiline metaforik olarak bizzat “vandallık” yaptığı da dile getirilir.⁴⁰ Josiane Boulad-Ayoub, Grégoire’ın kültür varlıklarının korunması ilkesine, kölelik tarihini anıtlaraştırılan yapıları dahil etmediğini belirterek başrahabin siyasi bilincinin çağdaşlığını vurgular.⁴¹

Başrahip Grégoire’a göre, Fransızca kalıcılığını üç şartı yerine getirerek ispatlar: siyasi bir sisteme eklenmiş olma, boyunduruk altına girmeme ve diğer dilleri asimile edebilme. Hatta diploması dili olma özelliği kazanan Fransızca belki de Leibniz’in öngördüğü evrensel dildir. Üstelik sabit ilkelerine rağmen Fransızca değişim imkânları sunmakta, Latincenin “babalığını” kabul ettiği halde kendi “haklarından” feragat etmemektedir.⁴² Bu hassas imgeler üzerinden

³⁵ Çevrilebilirlik ve çevrilemezlik madalyonun iki yüzü halinde çeviri kuramına bir paradoks olarak yerleşmiştir. Kutsal metin kendi çevirisini ödenemeyecek bir borç olarak gündeme getirir. Bu paradoksun bir diğer uzantısı, bir eserin halihazırda çevrilmiş olmasının çevrilmeye değer olmasıyla bir tutulmasıdır.

³⁶ Rita Hermon-Belot, *Abbé Grégoire: la Politique et la Vérité* (Paris: Seuil, 2000) ve Jean Dubray, *La Pensée de l’Abbé Grégoire: Despotisme et Liberté* (Liverpool: Liverpool University Press, 2008). Bu çalışmalardaki yerel diller hakkındaki tartışmalar daha sonra incelenecektir.

³⁷ Hermon-Belot, *Abbé Grégoire*, 351-352.

³⁸ Dubray, *La Pensée de l’Abbé Grégoire*, 247.

³⁹ Fransız Devrimi döneminde dini törenlerin Fransızca yapılmasına ilişkin tartışmalar hakkında bkz. Jérôme Aymard, “Prier En Hommes Libres: Le Débat sur l’Introduction du Français dans la Liturgie Catholique à la Révolution Française,” *Dix-huitième Siècle*, 53 (2021): 341-355.

⁴⁰ Hermon-Belot, *Abbé Grégoire*, 355.

⁴¹ Boulad-Ayoub, *L’Abbé Grégoire et la Naissance de la Patrimoine Nationale*, 14.

⁴² Grégoire, *OAG*, 2:142.

yürüttüğü tartışmalara göre anıtlar ve yazıtlar, Eski Rejim’i temsil etmelerine rağmen milli tarih mirası olarak korunmalıdır, zira “onları yok etmek bir kayıp olurdu, onları tercüme etmek ise bir nevi anakroni, yararsız ve amaçsızcasına doğalarını bozmak anlamına gelirdi. Bu tür devrim-karşıtı barbarlığı bastırmak lazım gelir.”⁴³ Grégoire, devrimcilerin Eski Rejim anıtlarına karşı yıkıcılığını devrim karşıtı “barbarlık” nitelemesiyle ters yüz eder. Ancak sıra yeni anıtlara Latince yazıtlar konulmasına geldiğinde bu sefer Latince “zenginliği ve güzelliği yadsınamayan, ancak bizim tüy kalemimiz altında, bizim ağzımızda barbarlaşan” bir dil haline gelmektedir.⁴⁴ Rapor boyunca Latincenin çağdaş cumhuriyette aktif kullanımı, alçalma, doğasını bozma, zevksizlik ve ahlaki çürüme olarak görülür. Çağdaş dillerin evrimi “bir dolu çevrilemez kelimenin kadim dillere” sirayet etmesine neden olduğundan, artık Latince devrimin halindeki Fransız tarihini yüceltmekte yetersiz kalacaktır.⁴⁵ Öyleyse Grégoire kayıtsız şartsız çevrilebilirlikten ziyade eski ve yeni rejimin kültürel mirasının ayrıştırılmış bir aradalığını savunmaktadır. Birinden birini yıkmak “barbarlıktan” sayılacağı gibi, birinin diğerinin dönemi ve zamanını işgal etmesi de aynı şekilde “barbarlık” addedilir.

Anıtlardaki yazıtlarda “ölü” haliyle makbul görülen Latince, başrahibin çağdaşlarının icra ettiği ilahi ve mezmur söz konusu olduğunda tehdit arz eder ve standartlaştırılmakta olan Fransızcaya çevrilmesi gerekir. 1801 tarihli “Dini törenlerin uygulanmasında halk dilinin iptidai kullanımı lehinde Fransa’nın sadık Katoliklerinin gelecek Milli Meclis’e sunmak üzere hazırladığı dilekçe”de Latince artık çevrilebilir bir dil, Fransızca da ideal erek dildir. Burada Grégoire yerel dillerde yerdiği dışavurumculuk, duygusallık gibi özellikleri Fransızcada överek insanın anlayabildiği törenlerin “tatlı tesellisinden” dem vurur. Bu törenlerin hedefi “bir yandan bizi iyi yönde etkilemek ve korkutmak, öte yandan bizi neşelendirmek, teselli etmek, geliştirmek, aydınlatmak, eğitmek, teşvik etmek, kendimizden ve duyumsanan her şeyden kopartarak kendi hiçliğimiz ve Tanrının sonsuz görkemine intikal ettirmektir.”⁴⁶

Grégoire’ın “us imparatorluğu” tabir ettiği yeni düzen, devrime “inanç” duymayı gerektirdiği ölçüde dini inancın izdüşümündedir. Böylelikle yeni yurttaş akılcı ve ruhani bir bütünlüğe ulaşacaktır. Ona göre, inanç kapasitesi olmaksızın akıl yoluyla çıkarıma güvenen siyasi sistemler başarısızlığa mahkumdur.⁴⁷ Us ve inancın harmanlanabilirliğini ise Latince dilinde icra edilen dini tören ve ibadetlerin artık Fransızca dilinde icra edilmesi, yani okunurluk, anlaşılabilirlik ve şeffaflık ilkesi sağlar: “Armonileri ve ruhumuzun duygulanımları arasında oluşan sempati sayesinde şarkı, anlaşılabilir bir dilde ifade edildiği sürece, dile getirdiğimiz hakikatleri bir o kadar canlı ve sevilesi kılar.”⁴⁸ Böylelikle inanç ve erdemi duyumsamada dolaysızlık, aynı zamanda duygulanımda fanatikliğe karşı bağışıklık aranır. Aslında anıtlara verilecek yeni isimler de aynı ilkeler doğrultusunda seçilmeli, yurttaşları tarihin önemli olayları ve milli bayramlar hakkında “mutlu”,

⁴³ Grégoire, *OAG*, 2:149.

⁴⁴ Grégoire, *OAG*, 2:143.

⁴⁵ Grégoire, *OAG*, 2:143.

⁴⁶ Grégoire, *OAG*, 10:195.

⁴⁷ Grégoire, *OAG*, 4:199.

⁴⁸ Grégoire, *OAG*, 10:179.

“dokunaklı” ve “büyülü” hislere gark etmelidir.⁴⁹ Grégoire’ın anlayışına göre dilde faydacılık sadece dil birliğine dayalı dolaysız iletişimi değil, bir uzlaşma alanı olarak çevrilebilirliği de kapsar. Başrahibe göre, yaşayan dünyada Latince Fransızcaya çevrilebilirlik sadece bu yönde mümkün ve gerekliyken, Latince, Eski Rejim’in mezarlığını dillendirmeye devam edebilir. Ancak çağdaş ayinler, yerel dillerde yerilen duygusallığa övünçle sahiplenen Fransızca dilinde deneyimlenmelidir.

Fransa’nın Ölmek Bilmeyen Dillerini Döndürmek

Fransız Devrimi döneminde ülkede konuşulan otuzdan fazla yerel dil, dönemin milli meclisleri kadar tarihçi ve eleştirmenleri de meşgul eder. Fransızcanın kaynağındaki feodal diller olarak görülmeleri ve yeni kanunların bu dillere çevirisinin ancak devrimci papazlar tarafından yapılabilmesi ironiktir. Devrimcilerin papazlar ve *patois*’ya yaklaşımlarını irdeleyen David Bell’e göre, Eski Rejim’de, aristokrasi ve eğitilmiş burjuvazinin dili olan Fransızca yerel diller arasında ayırım gözetilse de, asıl hedef Fransızcanın bir edebiyat dili olarak Latince yerini almasıdır.⁵⁰ Fransız Devrimi sürecinde de ilk etapta dil çeşitliliği sorun olarak görülmez. Papazlar kanunu sözlü olarak anlatmaya, Fransızca öğretmeye ve yerel dillere çeviriler yapmaya devam ettiği halde Grégoire ve az sayıda yandaş, bu çevirilerin yerini sistematik Fransızca öğretimine bırakması gerektiğine kâni olurlar. Birçok rahip karmaşık siyasi meseleleri yerel dillerde ifade edebildiği halde devrimciler artık bu dilleri feodalite, batıl inanç ve siyasi kavram kütüğüyle bağdaştırmakta, fakat yerel dillerin ne zaman ve ne şekilde ortadan kaldırılabileceğini, hatta bunun mümkün olup olmadığını öngörememektedirler.⁵¹ Fransızcanın milli dil olması sürecinde her bölgeye dil öğretmeni gönderilmesi, milli ilköğretimin tesis edilmesinden ayrı bir uygulama olduğu gibi, devrim geçiren Fransızcanın neye benzemesi gerektiği konusunda bir vizyon geliştirilip geliştirilmediği de meçhuldür.⁵² Grégoire’a göre ülkedeki “Babil Kulesi”ni oluşturan bu diller Fransızcanın kaynakları olarak sözlüklerde derlenip müzelerde sergilenmeli ancak yaşayan dil olarak ortadan kaldırılmalıdır.⁵³ Grégoire’ın yerel dillere uygulamak istediği politikaların azınlıklar ve sömürcülere karşı geliştirdiği himayeci ve asimilasyoncu politikalarla birleştiği tarihçilerin gözünden kaçmamakla birlikte, iç kolonileştirme ideolojisinin Napolyon’un Mısır’ı işgali sırasında sergilediği tutumla örtüşmesi dil ve çevrilebilirlik üzerinden düşünülmemiştir. Başrahip, kadim bir kültürün kalıntılarına saygı duyup çeviri aracılığıyla Fransa’ya mal edilmesini isterken, onu asimilasyon ve işgal yoluyla bertaraf etmeye çalışmaktan geri durmaz.

⁴⁹ Grégoire, *OAG*, 2:171.

⁵⁰ Bell, *The Cult of the Nation in France*, 171.

⁵¹ Bell, *The Cult of the Nation in France*, 187.

⁵² Renée Balibar and Dominique Laporte, *Le Français National*, 23; 138. Yazarlar, milli dilin tesisinin en çok burjuvazi tarafından desteklendiği ve kapitalizmin gelişimiyle örtüştüğü üzerinde dururlar.

⁵³ Grégoire, “Rapport sur la nécessité,” 334.

Başrahip Grégoire'ın Latinceye uyguladığı çevrilebilirliğe dair çifte standart, Fransa'da çoğunluğun konuştuğu *patois* söz konusu olduğunda, özellikle Terör Dönemi'nde sunduğu 4 Haziran 1794 tarihli “*Patois*'yı yok etme ve Fransız dilinin kullanımını evrenselleştirme gereği ve yöntemleri üzerine rapor”unda görülür. Grégoire'ın Fransa'da konuşulan diller hakkında yürüttüğü kapsamlı anket ve raporu irdeleyen Michel de Certeau, Dominique Julia ve Jacques Revel'in bu konuda temel eser kabul edilen incelemesine göre, yerel diller feodalite ve aristokrasi altında ezilmiş güruhların cehalet ve güdüselliğini temsil eder.⁵⁴ Ancak bu dillerin bazıları Fransızcanın yarı-ölü ve iptidai ataları olarak tanınabilir. Grégoire da Fransa'nın muhtelif dillerini kolonilerdeki siyahi yerli halkların dillerine benzeterek topunu basit ve aşağı bulur.⁵⁵ Yine de Fransa'nın yerel dillerinde yazmalar ve basılı eserler, tıpkı Eski Rejim'in anıtları gibi, Fransızca ve Fransızlığın kökenlerini araştırma adına toplanmalı, arşivlenmeli, incelenmeli ve müzelerde muhafaza edilmelidir.⁵⁶ Rahip yaşayan dil çeşitliliğini yererken bu dillerdeki nadir eserleri “yazarlarının gübresine kadar” izinin sürülmesi gereken inciler kadar değerli görür.⁵⁷ De Certeau, Julia ve Revel, başrahibin yerel diller üzerine araştırmalarında duygusal addedilen manzum eserlere ağırlık verip rasyonel addedilen nesir literatürünü göz ardı ettiği görüşündedirler. Üstüne üstlük, yerel dillere sadece “sözcük” bazında, söz ve deyimleri derleyip arşivlemek saikiyle yaklaşması da, bu mirası ufalayarak parçalama gayretini gösterir.⁵⁸ Fransa'nın “yerel” dilleri, “ana” dil, anadan doğma cehalet, annelik/kadınlıkla bağdaştırılan duygusallık ve siyaset dışı alanı çağrıştırır.⁵⁹

Yazarların bu tespiti, daha önce alıntılıdığım Latince ile kurulan “babalık” bağı, babaya karşı yükümlülükler ve evladın özerklik hakkı imgesiyle birleştirilebilir. Grégoire'a göre bir ülkenin dilindeki “yabancılaşma”, ya siyasi sistemin değişmesi ya diğer toplumlarla karışması ya da işgal altında olmasıyla açıklanabilir. Devrim dönemi dilde devrim yapmayı mümkün kıldığından, kırsal “ana” diller büyük bir ulusun uğrunda geride bırakılabilir.⁶⁰ *Patois*'nın aksine Fransızcanın dünya nezdindeki ayrıcalıklı statüsü, başrahibin birçok yazısında tekrar ettiği gibi, Türk-Rus barış anlaşmasının dili olabilmesinden anlaşılır. Diğer milletlerin kabul ettiği evrensel aracı rolüne rağmen Fransızcaya kendi vatanında üst sınıflar tarafından “fahişelik” yaptırılır ve halka mal edilmez.⁶¹ Bir yapbozun parçaları gibi birleşen bu imgede Fransızca, Latincenin zalim ve tahtından

⁵⁴ Michel de Certeau, Dominique Julia, and Jacques Revel, *Une Politique de la Langue: la Révolution française et les Patois: l'Enquête de Grégoire* (Paris: Gallimard, 1975/2002).

⁵⁵ Grégoire, “Rapport sur la nécessité,” 333.

⁵⁶ Michel de Certeau, Dominique Julia, and Jacques Revel, *Une Politique de la Langue*, 80.

⁵⁷ Grégoire, “Rapport sur la nécessité,” 340.

⁵⁸ De Certeau, Julia, and Revel, *Une Politique de la Langue*, 75-76.

⁵⁹ De Certeau, Julia, and Revel, *Une Politique de la Langue*, 99. Bunu yazarlar “Feminen olarak patois” bölümünde incelerler.

⁶⁰ Grégoire, “Rapport sur la nécessité,” 345, 340.

⁶¹ Grégoire, “Rapport sur la nécessité,” 332.

edilmesine rağmen muhterem babalığı ile yerel dillerin duygusal, gayri-siyasi, kırsal analığından peydahlanmış, sonra da üst sınıfların kozmopolit kurtizanlığını üstlenmiş değil midir?⁶²

Grégoire'ın raporu ikna gücünü diller arasında kurduğu hiyerarşinin yanı sıra istatistiklerden alır. Fransa'da konuşulan dilleri sayıp dökerken altı milyon yurttaşın hiç Fransızca bilmediğini, bir o kadarının da doğru düzgün konuşmadığını belirtir. Hatta Fransızca bildiği söylenebilecek üç milyon yurttaş vardır.⁶³ Aslında bu ankette muhatap alınan şahıslar kırsal bölgelerin eğitilmiş kesimlerine mensup olup, Edebiyat/Mektup Cumhuriyeti kavramından haberdardır. Temsil etmeleri beklenen halktan daha aydın görüldükleri, ancak anketi tasarlayanlar kadar aydın bulunmayacakları onlar için de aşikardır.⁶⁴ Dilin “devrimleştirilmesi (*révolutionner*)”, “yeniden canlandırılması” kavramları, başrahibin hak savunuculuğunu yaptığı köleleştirilmiş, sömürgeleştirilmiş halklar ve Yahudiler için de kullandığı himayeci stratejiyi çağırıştırır. Bu toplulukları korurken geri ve zararlı addedilen yönlerini dönüştürmek ve belki de dinden dönmeye ikna etmek arzusundadır. “Dil rejenerasyonu” da Fransa'nın taşrasını iç koloni gibi ele aldığı için aynı ideolojide yerini bulur. Üstelik dili arındırma ve saflaştırma ideolojisi, toplumda aykırı görülen kültürel ve siyasi öğelere yaklaşımlara paraleldir. Alyssa Sepinwall, başrahibin eleştirel süzgeçten geçirilmeksizin kölelik karşıtı ve azınlık koruyucusu yönleriyle değerlendirilebildiğinin altını çizerek, aslında kendi döneminde bu topluluklar tarafından itirazlara boğulduğunu belirtir.⁶⁵ Gerek Fransa'daki Yahudi toplumu gerekse de *patois* anketindeki muhatapları Grégoire'a, din ve dilleriyle asimile ya da elimine edilmek istemediklerini açıklar, yani rejenerasyon saikinin iç yüzünü doğru tespit ederler.

Grégoire'ın Fransa'daki dil çeşitliliği ile ilgili başlıca endişesi, *patois* konuşan yurttaşların anlayamadıkları kanunlara itaat edemeyecek olmaları ve toplumsal sözleşmenin yarattığı millî birlik beraberliğe dahil hissetmeyecekleridir.⁶⁶ Henri Grégoire ve Bertrand Barère'in bu dönemdeki raporları doğrultusunda Fransızcanın kademeli bir şekilde *patois*'nin yerini almasına dair politikalar geliştirildiği halde bir yüz yıl daha uygulamaya konulmaz. Barère'e göre “Federalizm ve batıl inanç Bas-Breton, cumhuriyet nefreti ve göç Almanca, devrim karşıtlığı İtalyanca ve fanatizm Baskça konuşur.”⁶⁷ Denetçiler, “basit akıllara” anayasa ve kanunu yerel dillerde anlatmaya mecbur olsalar da, Barère'e göre, devrim karşıtlarının kolayca alet ettiği bu “barbar ağız ve adi lehçeler”e zahmetli çeviriler yapmak görevi meclise düşmüyor olsa gerektir.⁶⁸ Bizzat tercüme komitelerinde çalıştığı halde Grégoire da nihayetinde bu fikre katılır, çünkü bu

⁶² Aile metaforunun Fransız Devrimi döneminde çok amaçlı kullanımları hakkında bkz. Lynn Hunt, *The Family Romance of the French Revolution* (Berkeley: University of California Press, 1992).

⁶³ Grégoire, “Rapport sur la nécessité,” 334.

⁶⁴ De Certeau, Julia, and Revel, *Une Politique de la Langue*, 47.

⁶⁵ Alyssa Goldstein Sepinwall, *The Abbé Grégoire and the French Revolution: The Making of Modern Universalism* (Berkeley: University of California Press, 2004), 105-106.

⁶⁶ Grégoire, “Rapport sur la nécessité,” 334.

⁶⁷ Bertrand Barère, “Rapport du comité de salut publique sur les idiomes, séance du 8 pluviôse an II,” in *Une Politique de la Langue: la Révolution française et les Patois: l'Enquête de Grégoire*, ed. Michel de Certeau, Dominique Julia, and Jacques Revel (Paris: Gallimard, 1975/2002), 326.

⁶⁸ Barère, “Rapport du comité de salut publique,” 326, 328.

dillere yapılan siyasi çeviriler güdük kalacaktır.⁶⁹ Ayrıca Barère raporunda ısrarla kanunların yerel dillere çevrilmesi konusunda hükümetin mahkum kaldığı çokdilli papazlara güvenilemeyeceğini belirtir.⁷⁰ Yaptıkları çeviriler ise genelgeçer bir “mutfak” dili yerine “kilise diline” benzemektedir.⁷¹

Fransızcanın *patois*'ya çevrilemez olduğu görüşü, Grégoire'in Latince konusunda öne sürdüğü argümanlarla örtüşür. Ona göre fazlasıyla duygusal ve dışa vurumcu olan *patois* ya çeviriye direnç gösterir ya da aslından uzak çeviriler üretir. Başrahabin dil siyasetini din felsefesinin bir ögesi olarak ele alan araştırmacılar ise meseleyi iç sömürgecilik bağlamından çok evanjelist yayılmacılığın davet ve ikna yöntemleri üzerinden değerlendirirler. Başrahip, dili Rousseaucu mükemmelleştirme düsturu doğrultusunda ulaşabileceği en üst düzeye kadar geliştirilmesi gereken, yaşayan bir organizma olarak görür.⁷² Hermon-Belot, başrahabin halkı Fransızca konuşmaya davet ettiği bir başka belgeyi gündeme getirirken, “*patois*'yı ortadan kaldırmak” başlıklı ünlü raporun yanıltıcı sözcük seçimiyle dikkat çektiğini iddia eder.⁷³ Dubray ise Grégoire'in, Fransızca'yı yerel dillerin tümü karşısında azınlık dili konumunda göstermesini eleştirmez.⁷⁴ Dubray, yerel dillerin feodal ve kıt oldukları görüşünü bizzat benimserken, Grégoire'in ahlakçı “toplum sanatı”nın, yurtda ve dünyada insan sevgisine öncelik verdiğini, aslında *patois*'yı da arşivleyerek korumaya aldığını, emperyalizm ve sömürgeciliği desteklemediğini iddia eder.⁷⁵ Üstelik Hermon-Belot ve Dubray, Grégoire'in dil siyasetinin zor kullanma değil, davet ve telkine dayalı olduğunu iddia ederken, bir yüzyıl sonra merkezi devletin ilköğrenim ve zorunlu askerlik süreçleriyle bu politikaları hayata geçirmesinde de bir zorlama görmezler. Halkların veya toplumsal kesimlerin bizzat egemen kültüre dahil olma arzusu, yani hegemonik arzu, toplum dönüştürücüsü olarak Grégoire'in hayalidir. Hermon-Belot ve Dubray ise bu arzunun üretimine giden yolun devlet yaptırımları, işgal ve sömürgecilikle inşa edildiğini göz ardı ederler.

Başrahip, çoğunluğun hükmünü, hem azınlıkları yok etmeksizin uzun vadede asimile ederek hem de çoğunluğu çoğaltmak yöntemiyle tesis etmek ister. Kendisini sadece aristokrasi değil dini kurumların da karşısında konumlandırın bir devrim, Katolik kimliği başka bir şeye dönüştürmek, yani çoğunluğu asimile etmek gibi bir paradoksla karşı karşıya kalır. Başrahabin 1798'deki iddiasına göre Aydınlanma, hoşgörü adı altında kitlesel dinsizliği ve ateizmi öne sürer. Dini bir cemaate mensup olduğunu itiraf edebilen bir kimse “Zend-Avesta, Kur'an ya da Talmud'a değil

⁶⁹ Grégoire, “Rapport sur la nécessité,” 336.

⁷⁰ Barère, “Rapport du comité de salut publique,” 324, 330. Bu dönemde dili standartlaştırma çalışmaları ve kanunların *patois*'lara çevrilmesi din adamlarına düşer, çünkü memleketlerinin ana dilinin ardından önce eğitim dili olarak Fransızca, sonra tayin edildikleri cemaatlerin dillerini öğrenmek durumunda kalırlar. Bell, *The Cult of the Nation in France*, 169-197.

⁷¹ Bell, *The Cult of the Nation in France*, 184.

⁷² Hermon-Belot, *Abbe Grégoire*, 349.

⁷³ Hermon-Belot, *Abbe Grégoire*, 341.

⁷⁴ Dubray, *La Pensée de l'Abbé Grégoire*, 243.

⁷⁵ Dubray, *La Pensée de l'Abbé Grégoire*, 244-247.

İncil'e inandığı sürece bunun yüz kızartıcı olduğu varsayılır.”⁷⁶ Fransa'nın, azınlıkları ve dünyanın mağdur halklarını himaye etme iddiası, Fransa'daki çoğunluğun dini ifade özgürlüğüne getirdiği kısıtlamalarla çelişmekte, ülke dünya çapında kredibilitesini yitirmektedir. Özgürlük namına işgal edilen ülkeler “bizim buralarda bütün tapınakları kapattığımızı, kanunun otoritesine sığınanları hapse attığımızı” bilirler.⁷⁷

Napolyon'un Mısır'ı işgali sonrasında Grégoire, yine bir anket aracılığıyla oradaki bilim insanlarından bölgedeki halklar ve dilleri hakkında teferruatlı bilgi talep eder.⁷⁸ İşgali destekleyen ifadelerden sonra Mısır'ın kadim kültürü, antik ve İslami dönemlerde astronomiyeye katkıları gibi konuların etraflıca incelenmesini istemekten de geri durmaz.⁷⁹ Grégoire'a göre, halkların “örf ve dehaları” tarih ve dilleri öğrenilmeden anlaşılabilir; “halklar arası yakınlık”, Jean-Jacques Rousseau'nun dem vurduğu “insan ailesi”nin ortak kültürel kökenleri ve birliği araştırılarak tesis edilir.⁸⁰ Ancak belki de öncelikle mağdur halkları Cumhuriyet'e kazandıracak dini ve ruhani benzerlikler araştırılmalıdır. Böylelikle “insan ailesi” tekrar evanjelist bir kisveye bürünür. Grégoire'ın Mısır'daki kültürel mirası hakir görmeyip aksine takdir ediyor olması sömürgeci işgali desteklemesine engel olmaz; tam tersine, kadim ve güçlü kültürler arasındaki miras devri, işgal gerekçesi teşkil eder. Evanjelist devrimciliğin çevrilebilirlik üzerinden sağladığı yayılmacılık, gerek iç gerek dış sömürgeleştirme süreçlerinin temelidir.

Dünya Bilginlerini Katolik Cumhuriyete Döndürmek

Grégoire'a göre hoşgörü ve mağdur halkların kurtarılması fikri cumhuriyetçiliğin icadı olmayıp Hristiyanlık kaynaklıdır ve misyonerlerin medar-ı iftiharıdır. Onlar sadece başkalarının acılarına ortak olmamış, kendileri de buldukları ortamda acı çekerek barışçıl yöntemlerle yayılmacılığı başarmışlardır. Elbette Alyssa Sepinwall'ın iddia ettiği gibi misyonerlik üzerinden yayılmacılığın nihai tezahürü, Haçlı Seferleridir.⁸¹ Grégoire'ın “barış melekleri” olarak adlandırdığı misyonerlerin “Tanrının ordularına” dönüşmesi an meselesidir: “Tüm doğanın itaat ettiği o el— iktidar ve imparatorluk işte sadece ona aittir.”⁸² 1796 tarihli “Paris'te bir araya gelen rahiplere pastoral mektup...” başlıklı belgede Grégoire, Fransa'nın Tanrının himayesinde acilen öz-

⁷⁶ Grégoire, *OAG*, 5:60.

⁷⁷ Grégoire, *OAG*, 2:367.

⁷⁸ Henri Grégoire, “Rapport fait au nom de la commission chargée de présenter a l'Institut des questions dont l'Institut de Caire serait invité a procurer la solution,” in *Mémoires de l'Institut national des sciences et arts: sciences morales et politiques*, 5 vols (Paris: Baudouin, 1797-1804), 3:13.

⁷⁹ Grégoire, “Rapport fait au nom de la commission chargée de présenter a l'Institut des questions dont l'Institut de Caire serait invité a procurer la solution,” 3:7.

⁸⁰ Grégoire, *OAG*, 2:238-239.

⁸¹ Sepinwall, *The Abbé Grégoire and the French Revolution*, 199-216. Başrahip sadece diğer dinlere karşı değil, Protestanlığa karşı da son derece ikircikli bir tutum sergiler.

⁸² Grégoire, *OAG*, 4:276.

savunmaya geçmesini salık verir.⁸³ Bu tür çıkışlar, yayılcı cumhuriyet ve kilisenin bütünlüğünü eğitimle sağlama projesinin, misyonerlik ve din savaşlarının yöntemleriyle donatıldığını gösterir. Başrahibe göre cumhuriyetin dili evrensel ve aracı dil olarak idealize edilen Fransızca olacaksa, gerçek olamayacak bir “dolaysız iletişim” yerine Fransızca üzerinden anında çevrilebilirlik ideali benimsenebilir. Fransa’da dünya dilleri öğretilip kültürlerarası saygı geliştirilebilir.⁸⁴ Çeviri, yurttaşlık bilincini tesis etmekle kalmamalı, cumhuriyetin içerisinde ve dışarısında azınlık ve mağdur konumundaki toplumların acılarının anlaşılmasını da sağlamalıdır.

Bernard Plongeron “dini aydınlanma” ile “Aydınlanma dönemi” arasında sentetik bir bağ kurarak Edebiyat Cumhuriyeti’ni oluşturan bilginler ağıyla ruhban sınıfı ağının benzerliğini vurgular.⁸⁵ Grégoire’ı İmparatorluk ve Restorasyon döneminde yaşadığı çöküşten kurtaran bu ağın ortaya çıkardığı Edebiyat Cumhuriyeti tahayyülü, çağdaş uluslararası teşkilatlara örnek olabilecek niteliktedir. Aslında, Joseph Byrnes’in de ortaya koyduğu gibi, devrimci rahipler, devrim ve Birinci Cumhuriyet boyunca her evrede belirleyici bir rol oynarlar.⁸⁶ Sieyès ve Grégoire’ın devrimin ilk aşamalarında liderlik yapmalarının yanısıra ilk tam cumhuriyetçi meclis olan *Convention*’a on dört başrahibin seçilmesi, kralın idamı tartışmaları ve 1794’den sonra Robespierre’in başını çektiği Hristiyanlık karşıtı yapılanmada rahipler hep ön plandadır.

Grégoire’ın hayatı boyunca muhafaza edebildiği tek ideal olan Edebiyat Cumhuriyeti, iletişim ve çevrilebilirlik meselesini çok dilli yazar, düşünür ve çevirmenlerin konferanslarda bir aradalığı ve mektuplaşmalarıyla çözmeye çalışır. 1790’larda kaleme aldığı birçok raporda dünya düşünürleri ve dünya barışı için tercüme ve iletişimin önemi üzerinde ısrarla durur. Bilginlere ödenek bağlanması konusundaki raporuna göre kapsamlı dil eğitiminin yokluğunda yabancı ülkelerle iletişim sağlamak imkânsızdır. Kaldı ki sömürgeci rakipler ve devrim karşıtları da bu alanları boş bırakmamakta, top ve tüfeğin ardından dil ve edebiyatın silah olarak geldiğini bilmektedirler.⁸⁷ Grégoire *Hatırat*’ında, Napolyon’un Mısır’ı işgalinden üç yıl önce (18 Vendemiaire an III) bir meclis kararnamesinin Arapçaya çevirilerek dünyanın dört bir yanına gönderildiğinin altını çizer.⁸⁸ Öte yandan, ilk adım olarak Fransızcadan diğer dillere çeviri, çevirinin gereksiz olduğu bir dünya arzusunun hegemonik ifadesi olabilir. Zira *Institut National*’ın kurulması vesilesiyle yazdığı raporda başrahip, Fransa’nın “bilgin dünyanın metropolü” olacağını öngörerek, çok az bir bütçeyle Avrupa’nın “eğitimci milleti”ne dönüşeceğini, bilim ve diplomasinin gerçekleştireceği “yeni fetihler” üzerinden kendi prensiplerini yaygınlaştıracığını düşünür.⁸⁹

⁸³ Grégoire, *OAG*, 4:271-272.

⁸⁴ Grégoire, *OAG*, 2:307.

⁸⁵ Bernard Plongeron, *L’Abbé Grégoire et la République des Savants* (Paris: CTHS, 2001).

⁸⁶ Byrnes devrimci rahiplerin rolünü *Priests of the French Revolution*’da evre evre ele alır.

⁸⁷ Grégoire, *OAG*, 2:303-320.

⁸⁸ Grégoire, *Mémoires de Grégoire*, 1:359.

⁸⁹ Grégoire, *OAG*, 2:54.

Bilginler ve sanatçılar hakkındaki kapsamlı tasarısında ise Grégoire, dünyanın her yerinden bilginlerin us ve doğa üzerine çalışmalar yapmak kaydıyla Edebiyat Cumhuriyeti'nde omuz omuza vermesi gerektiğini ifade eder. Bu disiplinler arası dünya kongresi tek bir insanın zihninin hakim olabileceği dillerin sınırı karşısında çeviriden güç alacaktır. Antik dünyada Yunanca, Latince ve İbranice ile sınırlı olan bilgin dilleri ve Asya dillerine ek olarak sadece Avrupa'da kültürel varlık gösteren birçok önemli dil olduğuna dikkat çeker. Bütün dillerin geldiği ya da evrileceği yegane ideal dil fikrini tamamen dışlamaksızın çabalarını düşünürlerin çeviri yoluyla global iletişimi üzerine yoğunlaştırır. Bu gerçekleştirilemezse “hayatımızın bir kısmını birçok ‘şey’i bilmek pahasına sözcükleri çalışarak geçireceğiz.”⁹⁰ Bu ifade, başrahibin *Hatrat*'ında vandallık hakkında, makalenin başında alıntılıdığı cümlelerin yankısı gibidir: Şeylerin yerini alabilen, somut dünyayı değiştirebilen göstergenin, mektuplaşma ve çevrilebilirlik üzerinden dünya bilginlerini Edebiyat Cumhuriyeti'nde birleştirebileceğini tasavvur eder. Çevrilebilirlik ve iletilebilirlik dünya barışının ön koşulu olsa da Grégoire'ın idealizminin sınırlarını bireylerin hırsları çizmektedir, çünkü entelektüel kesimin toplumda görünürlük hırsı önde gelen askeri figürlerinkinden pek de az değildir. Bu tasarıda, tercümenin ütöpik ufkunda siyasi anlaşmazlıklar anında çözüme kavuşur, tercüme sayesinde savaş yerini sağduyuya bırakır, diller geçişkenlik kazandıkça Fransızlığın, Almanlığın, Rusluğun yerini Avrupalılık alır ve hatta henüz devrim geçirmemiş, “çocukluk” dönemindeki milletler de bir gün bu entelektüel topluluğa dahil olabilirler.⁹¹ *Mémoires de l'Institut national des sciences et arts* yayınlarında alıntılanan ve fazlaca sansür görmüş olan bir çalışmada da başrahip, Edebiyat Cumhuriyeti'ne temel teşkil eden Mektup Cumhuriyeti'ni tasvir eder.⁹² Çeviriler, seyahatler ve gazeteler bilginlerin dayanışması için yetersiz kalırken yazışmalar sayesinde dillerin bütünleşmesine doğru bir devrim başlamış olur.⁹³ Edebi hükümlerlik, tıpkı siyasi hükümlerlik ve dilin demokratik evrimi gibi, “herkese” aittir. “Tefekkür ve dehanın bütün sonuçları” toplumlar arasında karşılıklı paylaşılacaktır.⁹⁴ “Edebiyat cumhuriyeti cumhuriyetler doğuracak”, yepyeni bir çağda “özgürleştirilen ve yeniden canlandırılan” toplumlar el ele verecektir.⁹⁵ Grégoire, bir yandan bilgin dünyaya girebilecek bütün ülkelerin dil siyaseti hiyerarşisinde denkliliğini, aralarındaki çevrilebilirliği vurgular. Öte yandan, hegemonik rekabeti kazanan bir dilin milli değerleri hızla dünyaya benimsetebileceğine inanır. Bu doğrultuda Fransızcanın çevirinin ideal erek dili olarak evrenselleştirilmesi, onun hegemonik üstünlüğünün teminatı olacaktır.

⁹⁰ Grégoire, *OAG*, 14:111.

⁹¹ Grégoire, *OAG*, 14:118-138.

⁹² Grégoire, *Mémoires de Grégoire*, 1:431.

⁹³ Henri Grégoire, “Réflexions extraites d'un ouvrage du citoyen Grégoire sur les moyens de perfectionner les sciences politiques,” in *Mémoires de l'Institut national des sciences et arts: sciences morales et politiques*, 5 vols. (Paris: Baudouin, 1797-1804), 1: 564.

⁹⁴ Grégoire, “Réflexions extraites,” 1:565.

⁹⁵ Grégoire, “Réflexions extraites,” 1:566.

Sonuç

Eski Rejim ve Fransız Devrimi'nin girift mirasına, köleliğin kaldırılması ve azınlık hakları literatürüne tartışma yaratan himayeci katkılarda bulunan devrimci başrahip Henri Grégoire'ın çevrilebilirlik konusundaki çelişkili fikirleri, şimdiye dek bütünlüklü bir tablo olarak irdelenmemiştir. Başrahip, tezatlarla bezeli çevrilebilirlik ölçütünü, Harf/Mektup/Edebiyat Cumhuriyeti olarak okunabilecek olan *la République des Lettres*'in her katmanına dönüştürücü stratejilerle uygular. *Idéologie*'nin arifesinde, Fransız Devrimi'nin gösterge krizinde devrimcilerin sözcüklere atfettiği siyasi temsil ve somut dünyayı değiştirebilme gücü, dilde devrim yapma arzusunu birlikte getirir. Grégoire ise diller arasında kurduğu siyasi hiyerarşiye göre, aslında bilmediği dillerin eşanlamlı sözcükleri ve nüansları hakkında hükümler vererek çevrilebilirliğin yönünü tayin eder. Başrahibin demokratik toplumların dilleri arasındaki denkliğe dayandırdığı çevrilebilirlik anlayışı, çeviriye bile gerek kalmadan diller arası sözcük transferine mahal verdiği gibi yeni sözcüklerin üretimini de siyasileştirir. Bu çevrilebilirlik anlayışı, Eski Rejim'le bağdaştırılan Latince ve yerel dillere yaklaşımını da belirler. Yaşayan dünyada Latince Fransızcaya çevrilebilirlik sadece bu yönde mümkün ve gerekliiyken, Latince, somut kültürel varlık olarak yazıtlarda Eski Rejim'in ölümünü imler. Yeni anıtlarda ve ilahilerde ise güncel kavramlar üretmede ve duyguları harekete geçirmekte yetersiz kalacaktır. Başrahip Grégoire, Fransa'da çoğunluk tarafından konuşulup çevirisi ancak çokdilli papazlar tarafından yapılabilen yerel dilleri ilkel ve arşivlik kültürel varlık olarak kabul eder. Devrim ve cumhuriyetin yasasının bu dillere çevirisi ancak geçici bir çözüm olabilir. Hem Fransızca hem de yerel dilleri bilen muhataplarla yazışarak anket yürüten başrahip, Bonaparte'ın işgal ettiği Mısır üzerine de benzeri iletişim ve söylemlerde bulunarak, kültürel birikimine saygı duyduğu bir toplumun işgal, asimilasyon ve çeviriler aracılığıyla kültür transferini destekleyebildiğini gözler önüne serer. Grégoire'ın kaleminde, yerel diller ve Latince, Fransızcayla birleşerek, anne-baba-çocuk üçgeninde yozlaşmış ancak mükemmelleştirilebilir bir aile tablosu çizer. Öte yandan, evanjelist bir devrimci olarak Grégoire'ın "insan ailesi"nin en tepe noktasında gördüğu Avrupalı bilginlerin yatay dayanışma, mektuplaşma ve çeviriler aracılığıyla tesis edeceği, tüm dünyayı kucaklayan Edebiyat Cumhuriyeti, aynı zamanda Fransızca'yı hegemonik çeviri dili konumuna getirmeyi amaçlar.

Bu çalışmanın ileriye dönük açılımları, kuramsal olarak birbirine koşut olan çevrilebilirlik ve çevrilemezliğin farklı tarihsel boyutlarını irdelenebilir: diller arasında kurulan hiyerarşiler, çevirinin yönü, eski-yeni, kutsal-dünyevi, rasyonel-duygusal, yerel-küresel, konuşma-yazı dili gibi ikiliklerin ideolojik belirleyiciliği, çevirinin çoklu ortamı (konuşma ve yazı, ilahi, mezmur ve yazıtlar). Sömürgecilik sonrası kuramda, sömürgeci çevirinin aslında bir "döndürme" aracı olarak gündeme gelmesi, bu çalışmanın işaret ettiği iç ve dış sömürgecilik boyutlarının koşutluğuyla zenginleşir. Son olarak, on sekizinci yüzyılda entelektüel/bilgin fiğürünün çevirmenden ziyade yasa koyucu rolüyle bağdaştığı, Aydınlanma düşüncesinin özgürleştirici boyutunun okur-yazarlık ve çeviri deneyleri aracılığıyla etkinleştiği gibi savlar, burada ortaya konan çevrilebilirlik mefhumunun tarihsel tezatlarıyla ilişkilendirilebilir.

Kaynakça

Kısaltma:

- OAG: Œuvres de l'Abbé Grégoire*. Preface by Albert Soboul. 14 vols. Nendeln, Liechtenstein: KTO Press, 1977.
- Aymard, Jérôme. "Prier En Hommes Libres: Le Débat sur l'Introduction du Français dans la Liturgie Catholique à la Révolution Française." *Dix-huitième Siècle* 53 (2021): 341-355.
- Balibar, Renée and Dominique Laporte. *Le Français National: Politique et Pratiques de la Langue Nationale sous la Révolution Française*. Paris: Hachette Littérature, 1974.
- Barère, Bertrand. "Rapport du comité de salut public sur les idiomes, séance du 8 pluviôse an II." In *Une Politique de la Langue: la Révolution française et les Patois: l'Enquête de Grégoire*, edited by Michel de Certeau, Dominique Julia, and Jacques Revel, 321-331. Paris: Gallimard, 1975/2002.
- Bell, David A. *The Cult of the Nation in France: Inventing Nationalism, 1680-1800*. Cambridge: Harvard University Press, 2001.
- Boulad-Ayoub, Josiane. *L'Abbé Grégoire et la Naissance de la Patrimoine Nationale, suivi des Trois Rapports sur le Vandalisme*. Quebec: Laval University Press, 2012.
- Bowman, Frank Paul. "Introduction." In *L'Abbé Grégoire: Évêque des Lumières*, edited by Frank Paul Bowman, 9-17. Paris: France-Empire, 1988.
- Byrnes, Joseph F. *Priests of the French Revolution: Saints and Renegades in a New Political Era*. University Park, PA: Pennsylvania State University Press, 2014.
- De Certeau, Michel, Dominique Julia, and Jacques Revel. *Une Politique de la Langue: la Révolution française et les Patois: l'Enquête de Grégoire*. Paris: Gallimard, 1975/2002.
- Dubray, Jean. *La Pensée de l'Abbé Grégoire: Despotisme et Liberté*. Liverpool: Liverpool University Press, 2008.
- Foucault, Michel. *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences [Les Mots et les Choses]*. (No transl.). New York: Routledge, 1970/ 2002.
- Grégoire, Henri. "Conseil des Cinq-Cents. Discours sur la liberté des cultes... Séance du 25 frimaire an VI, Paris, Impr. nationale." *OAG* 5:55-66.
- Grégoire, Henri. "Discours (du 1er nivôse an III) sur la liberté des cultes..." *OAG* 2:359-376.
- Grégoire, Henri. "Discours Prononcé dans l'Eglise Cathédrale de Blois... au service célébré pour Jacques-Guillaume Simonneau, maire d'Etampes, assassiné le 3 mars 1792, pour avoir défendu la loi,...Blois, impr. De J.-F. Billault, 1792." *OAG* 4:187-210.

- Grégoire, Henri. "Essai sur la solidarité littéraire entre les savants de tous les pays... Paris, les principaux libraires, 1824." *OAG* 14:227-250.
- Grégoire, Henri. "Lettre Pastorale des évêques réunis à Paris pour ordonner des prières en action de grâces des victoires remportées par les armées de la République (8 mai 1796). Paris, Impr. -libr. Chrétienne." *OAG* 4:267-282.
- Grégoire, Henri. *Mémoires de Grégoire, Ancien Évêque de Blois*. 2 vols. Paris: Baudouin, 1837.
- Grégoire, Henri. "Plan d'association générale entre les savans, gens de lettres et artistes (pour accélérer les progrès des bonnes moeurs et des lumières." *OAG* 14:89-154.
- Grégoire, Henri. "Rapport et projet de décret, présenté au nom du comité d'instruction publique... 8 août (1793)... Paris, Impr. nationale. (Premier projet de création de l'Institut)." *OAG* 2:41-56.
- Grégoire, Henri. "Rapport fait au nom de la commission chargée de présenter à l'Institut des questions dont l'Institut de Caire serait invité à procurer la solution." In *Mémoires de l'Institut national des sciences et arts: sciences morales et politiques*. 5 vols, 3:5-19. Paris: Baudouin, 1797-1804.
- Grégoire, Henri. "Rapport sur la nécessité et les moyens d'anéantir les patois et d'universaliser l'usage de la langue française... Séance du 16 prairial an II." *OAG* 2:227-256; ayrıca: In *Une Politique de la Langue: la Révolution française et les Patois: l'Enquête de Grégoire*, by Michel de Certeau, Dominique Julia, and Jacques Revel, 331-351. Paris: Gallimard, 1975/2002.
- Grégoire, Henri. "Rapport sur les encouragements, récompenses et pensions à accorder aux savans, aux gens de lettres et aux artistes. Séance du 17 vendémiaire l'an III... Paris." *OAG* 2:303-320.
- Grégoire, Henri. "Rapport sur les inscriptions des monuments publics..., séance de 22 nivôse l'an II... Suivi de décret de la Convention nationale. Paris, Impr. nationale." *OAG* 2:141-156.
- Grégoire, Henri. "Réclamation des fidèles les catholiques de France au prochain Concile national en faveur de l'usage primitif de la langue vulgaire dans l'administration des sacrements et la célébration de l'office divin... Paris, Brajeux, 1801." *OAG* 10:165-320.
- Grégoire, Henri. "Réflexions extraites d'un ouvrage du citoyen Grégoire sur les moyens de perfectionner les sciences politiques." In *Mémoires de l'Institut national des sciences et arts: sciences morales et politiques*. 5 vols, 1:552-566. Paris: Baudouin, 1797-1804.
- Grégoire, Henri. "Système de dénominations topographiques pour les places, rues, quais,... de toutes les communes de la république... nivôse an II... Paris, Impr. nationale." *OAG* 2:157-184.

- Guilhaumou, Jacques. "La Langue Politique et la Révolution Française." *Langage et Société* (March 2005): 63-92.
- Hayes, Julie Candler. *Translation, Subjectivity, and Culture in France and England, 1600-1800*. Stanford: Stanford University Press, 2009.
- Hermon-Belot, Rita. *Abbé Grégoire: la Politique et la Vérité*. Paris: Seuil, 2000.
- Huet, Marie-Hélène. *Mourning Glory: The Will of French Revolution*. Philadelphia: The University of Pennsylvania Press, 1997.
- Hunt, Lynn. *The Family Romance of the French Revolution*. Berkeley: University of California Press, 1992.
- Nicolet, Claude. "L'Institut des 'Idéologues.'" *Mélange de l'École Française de Rome* 108, no. 2 (1996): 659-676.
- Plongeron, Bernard. *L'Abbé Grégoire et la République des Savants*. Paris: CTHS, 2001.
- Rosenfeld, Sophia. *A Revolution in Language: The Problem of Signs in Late Eighteenth-Century France*. Stanford: Stanford University Press, 2001.
- Sepinwall, Alyssa Goldstein. *The Abbé Grégoire and the French Revolution: The Making of Modern Universalism*. Berkeley: University of California Press, 2004.
- Van Kley, Dale. "The Abbé Grégoire and the Quest for a Catholic Republic." In *The Abbé Grégoire and His World*, edited by Jeremy D. Popkin and Richard H. Popkin, 71-108. Dordrecht; Boston: Kluwer Academic Publishers, 2000.
- Vidler, Anthony. "The Paradoxes of Vandalism: Henri Grégoire and the Thermidorian Discourse on Historical Monuments." In *The Abbé Grégoire and His World*, edited by Jeremy D. Popkin and Richard H. Popkin, 129-156. Dordrecht; Boston: Kluwer Academic Publishers, 2000.